

معرفی کتاب

موسوعة احکام الاطفال وادلتها

○ سیدحسن فاطمی موحد

موسوعة احکام الاطفال وادلتها، گروه محققان، سرپرست و نگارش: قدرت الله انصاری، اشراف: محمدجواد فاضل لنکرانی، مرکز فقهی ائمه اطهار(ع)، ۵ ج (تاکنون)، ۷۱۱، ۶۳۲، ۵۵۶، ۶۲۲، ۶۱۲ ص، وزیری.

فروع فقهی فراوان از ویژگی های فقه اسلامی به ویژه فقه شیعه است. فقه شیعه از هنگام انعقاد نطفه بلکه از زمان ازدواج والدین تا پس از مرگ، انسان را از همه ابعاد مورد توجه قرار داده و برای او برنامه دارد. این جامعیت در سایه وحیانی و الهی بودن این دین است که به وسیله پیامبر(ص) و اهل بیت او به بشریت اعلام شد.

بیش از هزار سال است که فقهای بزرگ اسلام در زمینه فقه اسلام کار کرده اند و با موشکافی آیات و روایات و دیگر منابع فقهی، آثاری گرانسنگ به ودیعت نهادند

اما هنوز موضوعاتی یافت می‌شود که فقها به گونه‌ای جامع، آنها را مورد تجزیه و تحلیل قرار نداده‌اند.

فقها پاره‌ای از موضوعات را به خوبی کاویده‌اند اما به دلیل پراکندگی آنها در سراسر ابواب فقه، دسترسی یکجا به آنها بسیار دشوار است و محقق را با دشواری روبه‌رو می‌سازد. «اطفال» نمونه‌ای از این موضوعات است. مرکز فقهی ائمه اطهار(ع) با بررسی فهرست کتابخانه‌ها و منابع کتابشناسی، به کتابی فقهی-استدلالی جامع از شیعه و سنی در مورد احکام اطفال از بارداری تا بلوغ دست نیافته است. لذا تدوین کتاب جامع «موسوعة احکام الاطفال وادلتها» را در دستور کار خود قرار داده است. کتاب‌هایی که تا پیش از این در مورد اطفال به نگارش در آمده بود، جامع نیستند یا بدون استدلال گرد آمده‌اند.

خواننده با نگاه گذرا در این موسوعه با انبوهی از فروع فقهی در مورد کودکان مواجه می‌شود و تحیر او را در پی دارد. به نظر می‌رسد گردآوری یکجای موضوعات مطرح در این کتاب، برای پژوهشگران راهگشا خواهد بود. بنای محققان مرکز فقهی ائمه اطهار(ع) بر آن بوده که علاوه بر جامعیت، تمام احکام مربوط به اطفال را به صورت استدلالی مورد بحث قرار دهند. بنابراین در تدوین کتاب، این امور مورد توجه بوده است:

۱. پرداختن به همه موضوعات مربوط به اطفال. این موضوعات از زمان ازدواج والدین و انعقاد نطفه تا هنگام بلوغ را در بر می‌گیرند؛ خواه این احکام از این جهت که تکالیف خودشان است به خود آنها مرتبط باشند مانند بحث از عباداتشان یا تکالیف دیگران نسبت به اطفال، مثل شرایط انتخاب همسر برای داشتن نسلی نیکو. فقیه با در اختیار داشتن این مجموعه، به خوبی بر تمام احکام اطفال اشراف می‌یابد.

۲. دیدگاه فقهای برجسته شیعه و اهل سنت و نقد و بررسی آنها.

۳. بررسی آیات و روایات ذیل هر فرع فقهی .
۴. اظهار نظر و انتخاب دیدگاه راجح در امور مورد اختلاف .
۵. مرتب ساختن مباحث بر اساس مراحل مختلف رشد کودک از پیش از تولد تا بلوغ. این مراحل عبارتند از:
- الف) مرحله قبل از ولادت: مباحث مربوط به این مرحله عبارت است از: ازدواج و اموری که لازم است زن و شوهر برای انعقاد نطفه رعایت کنند و نیز احکام بارداری و حقوق جنین .
- ب) مرحله مهد: شامل زمان ولادت تا دو سالگی که مباحث رضاع و حضانت در آن مطرح است .
- ج) از سه تا شش سالگی: احکام نفقه آنها مورد بحث قرار گرفته است .
- د) هفت و هشت سالگی: شامل احکام مربوط به تربیت و ولایت پدر و اجداد بر آنها از جهت تأدیب و تزویج و تصرفات اولیا در حقوق اطفال و تبعیت کودکان از پدر و مادر در اسلام و طهارت .
- ه) مرحله تمییز اجمالی (نه سالگی): عبادات کودکان در این مرحله مورد بحث قرار گرفته است .
- و) مرحله تمییز کامل (ده سالگی و بالاتر). تصرفات آنها مانند مشروعیت خرید و فروش، تجزیه و تحلیل شده است .
- ز) مرحله رشد و کمال: مسایل مربوط به بلوغ محور بحث است .
۶. از دیگر ویژگی های این کتاب، پرداختن به پاره ای امور است که فقها با صراحت به آنها نپرداخته اند؛ مانند تعلیم و تربیت کودکان که در این کتاب به عنوان فروع فقهی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند .
۷. کتاب، تنها به بیان دیدگاه شیعه بسنده نکرده و در واقع فقه مقارن بین مذاهب پنجگانه شیعه و شافعی و حنبلی و مالکی و حنفی است. گاهی نیز به

مذاهب اسلامی دیگر پرداخته است، هرچند به فقه شیعه عنایت خاص دارد.
۸. تبویب و فصل بندی مقبول، دسترسی محقق به مطلب مورد نظر را آسان کرده است.

فقها و محققان برای دستیابی به احادیث و آرای فقها در زمینه کودکان، لازم است به کتاب های حدیثی و فقهی فراوانی مراجعه کنند، اما به دلیل پراکندگی آنها چه بسا فقیه نتواند به همه دست یابد و زمینه اختلاف دیدگاه ها فراهم می شود. پژوهشگران با تدوین این موسوعه، همه آیات، روایات و دیدگاه فقها را یکجا در اختیار فقیه قرار می دهند.

ابواب و فصول

مطالب کتاب در هشت جلد سامان می یابد اما تاکنون پنج جلد آن چاپ و نشر یافته است. پنج جلد نخست، نه باب را در خود گنجانده است. اکنون تحقیق و نگارش هشت جلد به پایان رسیده و آماده نشر می باشد و ما با مراجعه به مرکز فقهی ائمه اطهار(ع) به محتوای مجلدات چاپ نشده نیز دست یافتیم. در اینجا به معرفی اجمالی همه ابواب و فصول هشت جلد می پردازیم:

الباب الاول - وظائف الابوین قبل التزویج و فی ایام الحمل و بعد ولادته

این باب در ده فصل به این امور پرداخته است: استحباب و وجوب ازدواج، امور مستحب در ازدواج، مستحبات مقاربت، تغذیه زن باردار، احکام حمل، حقوق جنین، مستحبات ولادت، عقیقه، احکام ختنه و رضاع.

الباب الثانی - الحضانه

در مورد حضانت، فروع فراوانی مطرح است: آیا حضانت واجب است یا نه؟ آیا حضانت وظیفه پدر است یا مادر یا هر دو؟ آیا حضانت واجب عینی است یا کفایی؟ آیا حکم است یا حق؟ زمان آن تا چه وقت است؟ آیا در صورت فقدان پدر

و مادر و جوب حضانت به نزدیکان دیگر انتقال می یابد؟ آیا برای حضانت می توان اجرت گرفت؟ و ...

الباب الثالث - نفقة الاطفال

مطالب این بخش در سه فصل سامان یافته است: نفقة اولاد، نفقة ایتام، حرمت تغذیه اطفال با مال غضبی و عین نجس.

الباب الرابع - الولاية على الاطفال

اولیای مطرح در فقه برای اطفال عبارتند از: پدر، جد، مولی، وصی، حاکم، وکیل و مؤمنان عادل. این باب، یک یک این اولیا و محدودیت اختیارات آنها را به تفصیل مورد بحث قرار داده و همچنین در مورد امور مترتب بر ازدواج صغیرین، نگاه و لمس و بوسه اطفال بحث کرده است.

الباب الخامس - موارد تصرف الاولياء

عنوان های اصلی در این باب عبارتند از: خرید و فروش، تجارت و مصالحه با مال کودک، شؤن تجارت، اجاره دادن کودک یا مال او از سوی ولی، استیفای حقوق طفل و وصیت به ولایت.

الباب السادس - تعیین نسب الاطفال و احکام اللقیط

باب ششم علاوه بر تعیین نسب کودکان و احکام اطفال پیدا شده، از مسأله فرزندخواندگی نیز بحث کرده است.

الباب السابع - التریبة و تعلیم الاطفال و بیان المصادیق و المناهج المؤثر فیها

تاکنون کتاب فقهی جامعی در زمینه احکام تربیت کودکان به شیوه فقه استدلالی رایج در حوزه مانند نماز به نگارش در نیامده است. هرچند در لابه لای مباحث فقهی به بعضی نمونه های تربیت، مثل ترغیب آنها به نماز و روزه اشاراتی شده است. بحث فقهی استدلالی در مورد تربیت کودک، از ابواب قابل توجه در این کتاب است. متولی تربیت، راه های تربیت، مصادیق تربیت و آثار تربیت دینی از

محورهای اصلی این باب است .

الباب الثامن - احکام الطهارة المتعلقة بالصبي حياً و ميتاً

طهارت خبث و حدث و احکام كودك ميت سرفصل های این باب است .

الباب التاسع - عبادات الصبي

بی تردید هیچ یک از احکام الزامی (وجوب و حرمت) متوجه كودك نمی شود، هر چند ممیز باشد؛ اما اختلاف در مشروعیت عبادات كودك است . منظور از مشروعیت عبادات ممیز ، استحباب آنها در حق اوست ، به گونه ای که بر عبادات او ، اطاعت و امثال او امر مولوی استحبابی صدق کند تا متصف به نیابت از غیر در انجام عبادات بشود .

پس از بحثی مفصل در زمینه مشروعیت عبادات صبی ، این اعمال او در فصل های جداگانه مورد بحث قرار گرفته است : نماز ، روزه ، زکات ، خمس ، حج ، جهاد ، امر به معروف و نهی از منکر . در پایان ، استحباب سلام به كودك نیز مطرح شده است .

الباب العاشر - تصرفات الصبي

در ابتدای باب ، به عنوان مقدمه ، معنای «تصرف» در لغت و اصطلاح و نیز تقسیم افعال كودك از جهت ترتب آثار شرعی بیان شده و سپس در بیست و چهار فصل ، به یک یک تصرفات قولی ، فعلی ، مالی و غیرمالی كودك و مباحث مربوط دیگر پرداخته شده که عبارتند از : بیع ، رهن ، محجوریت ، تمیز ، بلوغ ، ضمان ، صلح ، شرکت ، مضاربه ، مزارعه ، ودیعه ، عاریه ، اجاره ، وکالت ، وقف ، وصیت ، ازدواج ، اقرار ، قسم ، صید و ذبح ، غصب ، حق شفعه ، احیاء موات ، پیدا کردن اشیاء گم شده ، کسب .

الباب الحادی عشر - اثبات دعاوی الصبي

در این باب به اهلیت كودك در قضاوت و شهادت و دعوا و اجتهاد و تقلید و

روایت کردن پرداخته شده است .

الباب الثاني عشر - في التعزيرات على الصبي

روشن است که هیچ حدی بر كودك جاری نمی شود، بلکه او تأدیب می گردد. در مقدمه، معنای حد و تعزیر و تأدیب و اهمیت آنها آمده و سپس در فصول جداگانه، تأدیب كودك به سبب های گوناگون مورد بحث قرار گرفته است که عبارتند از: زنا، لواط، قذف، دزدی، شرب خمر، ارتداد و ...

الباب الثالث عشر - احكام القصاص المتعلقة بالصبي

در مقدمه، در مورد بزرگی گناه قتل و معنای قصاص و حکمت آن سخن به میان آمده و پس از آن، در فصول جداگانه، به این موضوعات پرداخته شده است: عدم وجوب قصاص كودك، اختلاف قاتل و ولی مقتول در بلوغ، اشتراك كودك و بالغ در قتل، فرمان كودك به قتل، اجبار كودك به قتل، تأخیر قصاص زن باردار برای وضع حمل، تأخیر قصاص زن باردار برای شیردادن به فرزند، ادعای باردار بودن زنی که قاتل است، حبس قاتل، دیه جنایات كودك، قتل خطایی كودك، قصاص اعضا و ...

الباب الرابع عشر - احكام الديات المتعلقة بالصبي

این باب، بحث از دیه عزل منی تا انعقاد نطفه و مراحل گوناگون جنین را به عهده دارد. همچنین دیه کافر ذمی و جنینی که از طریق زنا به وجود آمده مورد بحث قرار گرفته است. پس از آن، احکام مربوط به اخذ دیه و قصاص، به خاطر کشته شدن كودك به تفصیل بحث شده است.